

1

JÁN ŠTRASSER

RFE Spektrum, 1997

Začiatok príbehu: V roku 1992 sa v Bratislave vyskytuje dvadsaťtriročný švajčiarsky študent Martin Trančík. Meno napovedá, že to s tým jeho švajčiarstvom nebude až také samozrejmé, a dôvod jeho návštevy to potvrdzuje - mladý muž je z Bazileja a chce bližšie spoznať krajinu, odkiaľ v roku 1968 emigrovali jeho rodičia. Zapiše sa na Univerzitu Komenského a študuje históriu. V Starom meste, len niekoľko metrov od Univerzitnej knižnice, naďabí na kníhkupectvo Steiner a stane sa jeho pravidelným návštevníkom. Doma v Bazileji si v televízii pozrie reportáž o Bratislave, v ktorej sa predstaví aj pani Selma Steinerová, spolumajiteľka kníhkupectva a antikvariátu Steiner. Zrodí sa téma: Martin Trančík sa rozhodne napísať diplomovú prácu o jej rodine.

Vlastný príbeh: Študent sa vydá k prameňom. Hrabe sa v dobovej tlači, pátra v archívoch, číta osobnú korešpondenciu, zhovára sa s členmi rodiny. V lete 1994 začína písať kroniku kníhkupeckej dynastie Steinerovcov - židovskej rodiny, ktorej príbeh sa takmer dve storočia vinie dejinami mesta na Dunaji známeho pod tromi rovnocennými názvami: Pressburg, Pozsony, Bratislava. Trančík mapuje osudy Steinerovcov od 19. storočia, keď Sigmund Steiner, rodák z Kojetína na Morave, prichádza do Bratislavy a žení sa tu „s vdovou po hodinárovi Königovi Josephinou, rodenou Bendnerovou, ktorá si v roku 1847 otvorila v Bratislave požičovňu kníh s antikvariátom“ a pozýva nás sledovať dokumentárny film o živote, práci, názoroch, spoločenskom pôsobení štyroch generácií bratislavskej židovskej nobility. Spoznávame Sigmunda, kníhkupca a učiteľa vyšších ročníkov izraelskej základnej školy, a jeho syna Hermanna, ktorý spolu so svojou ženou Selmou premieňa antikvariát a požičovňu kníh na plnohodnotný obchod s knihami a hudobníkmi. Rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867 zrovnoprávňuje židov, a to umožňuje ambicióznemu Hermannovi stať sa váženým bratislavským podnikateľom a mešťanom. On i jeho početná rodina preukazujú prirodzenú lojalitu štátu a zriadeniu, v ktorom sa môžu cítiť ako slobodní a zákonmi chránení občania, čiastočne sa asimilovať, no zároveň si

uchovávať svoju etnickú a náboženskú identitu. Osudy Hermannových deviatich detí sa začínajú na sklonku c.k. monarchie a plynú obdobím prvej ČSR až do nástupu fašistoidného slovenského štátu aj s jeho Židovským kodexom, ešte tvrdším ako nemecké norimberské zákony. V tomto ohnisku hrôzy sa končí normálny život jednej židovskej rodiny. Kníhkupectvo arizuje slovenský spisovateľ Ľudo Mistrík-Ondrejov (...) Z deviatich Steinerovcov tretej generácie sa zachráni jediný - najstarší Wilhem. Zo šestnástich detí štvrtej generácie prežije holokaust jedenásť. Takmer všetci dnes žijú v Izraeli. Sesternice Lýdia a Selma žijú v Bratislave. V roku 1991 Selma Steinerová znova otvára kníhkupectvo Steiner na Ventúrskej ulici.

Koniec príbehu: v roku 1996 Martin Trančík dopíše svoju prácu, opatrí ju poznámkovým aparátom, zoznamom archívov a prameňov, bibliografiou, rodokmeňom Steinerovcov, poďakovaním, nazve ju Medzi starým a novým a kromne pripojí označenie žánru - „mikrohistorický pokus“. V tom istom roku Albert Marenčin ml. majiteľ exkluzívneho vydavateľstva Prístrojová technika, ktoré vzniklo ako súčasť technicky a obchodne orientovanej firmy, vydá jeho dielo v precízne upravenej knižnej podobe v nemčine a zakrátko na to aj v slovenskom preklade. A sedemdesiatdvaročná pani Selma pripojí krátku poznámku o súčasných osudoch detí štvrtej generácie a v jej závere ocení, že Martin Trančík predstavil život a dielo Steinerovcov „s toľkou akribiou a porozumením, s vedeckou prísnosťou a láskavosťou, až sa človeku zdá, že aj on je Steiner. Ďakujem mu za to.“ Dodám už len dve slová. Aj my. • (skrátené)

2

RICHARD POPPER

David, Jüdische Kulturzeitschrift, 9. roč., č. 34, september 1997

Stopäťdesiat rokov po svojom založení oslavovalo tohto leta jedno bratislavské kníhkupectvo svoje okrúhle jubileum. Najmä dnes môžeme považovať za nezvyčajné, ak ktoréhoľvek kníhkupectvo v strednej Európe vydrží existovať taký dlhý čas. Skutočnosť, že sa toto jubileum týka práve židovského kníhkupectva, ktoré sa dodnes, navzdory všetkým príkorm minulosti, nachádza v rukách už štvrtej generácie tej istej zakladateľskej rodiny, hraničí takmer so zázrakom. Akokoľvek je

však Trančíkova kniha veselou, malebnou a zaujímavou históriou kníhkupectva, ktoré existovalo od polovice minulého až po koniec nášho storočia, obsahuje aj dôležité aspekty viacerých generácií počas dynamicky sa rozvíjajúcich stopäťdesiatich rokov. Preto autor názov knihy právom doplnil druhým podtitulom: „mikrohistorický pokus.“ Príbeh Steinerovcov je zároveň obsahom jeho diplomatickej práce.

PODĽA BIBLIE JE VŠETKO NOVÉ ZAKÁZANÉ

Medzi najzaujímavejšie momenty knihy patria životné cesty jednotlivých generácií a ich striedanie odo dní, keď židovskú existenciu ohrozovalo osvietenstvo, všeobecné vzdelanie až po prispôbovanie sa svetu navonok, ktoré by sme v konečnom dôsledku mohli považovať až za úplnú asimiláciu. Vo vtedajšej Bratislave bola dominantnou a všade uznávanou náboženskou autoritou práve osoba rabína: konkrétne rabin Moses Schreiber (1768-1839), viac známy pod menom Chatam Sofer, sa vehementne zasadzoval proti akémukoľvek reformnému hnutiu. Charakteristickou črtou jeho zmýšľania bolo motto: „Podľa biblie je všetko nové zakázané!“

Zakladateľ kníhkupectva Sigmund Steiner sa narodil v roku 1821 a i on sa stal svedkom prudkých hádok medzi Soferovými ortodoxnými prívržencami a reformátormi náboženskej obce, ktorí založili nemeckú „svetskú“ školu a ich vplyv postupne narastal. Sigmundov otec bol jednoduchým obchodníkom so železiarskym tovarom, no mladému Steinerovi sa podarilo vďaka svojmú sobášu a vzdelaniu dostať spoločensky o stupeň vyššie. Jeho vzostupu dopomohlo založenie kníhkupectva v roku 1847. Na začiatku sa mu darilo skromne, pôvodne požičiaval knihy a predával školské učebnice. Avšak už svojho syna Hermanna poslal Sigmund na dôkladné a viacročné odborné štúdium do Lipska. Práve Hermann vytvoril neskôr z malého obchodu s knihami skutočne moderné kníhkupectvo. Hermannove komerčné úspechy nevyhnutne priniesli so sebou ďalší spoločenský vzostup, ktorý u Steinerovcov nevyústil do odklonu od židovstva, tak ako v iných židovských rodinách, lež signalizoval ešte väčšiu podporu židovskej obce a židovstva. Takto bol vlastne predurčený prechod k religióznemu sionizmu, v ktorom rodina našla svoj ideologický domov.

Počas nasledujúcej generácie sa darilo rovnako kníhkupectvu ako i rodine, toto obdobie však bolo prerušené prvou svetovou vojnou. Tá povolala do zbrane na obranu Rakúsko-Uhorska aj mladších Steinerovcov. Rovnako ako mnohí iní židia aj Siegfried, Józsi, Gustav a Max si plnili svoje povinnosti svedomite a poručík Gustav a Józsi vtedy obdržali vyznamenania a získali si uznanie. Všetci bratia sa vrátili z vojny bez zranenia. Preto ich prešťastná matka vyjadřila svoje pocity svojším spôsobom: darovala záves z červeného zamatu na Tóru Sigmunda Steinera, na ktorý nechala zlatými písmenami vyšíť text v hebrejčine: „Ďakujem Bohu z celého srdca, lebo On zachránil pred mečom mojich synov...“

Spoločenský vzostup, sionistické aktivity a zasadzovanie sa za záujmy židov a bratislavskú židovskú obec zostali naďalej znakmi medzivojnovej generácie Steinerovcov. Potom ako úloha viesť kníhkupectvo zostala vždy len na jednom zo súrodencov, pribudli do rodiny aj iné povolania: advokáti, lekári, inžinieri a gymnaziálni profesori.

Advokát Dr. Siegfried Steiner sa v roku 1919 stal spoluzakladateľom bratislavského religiózneho sionistického združenia Mizrachi a rovnako ako jeho rodičia bol členom predstavenstva židovského dievčenského sirotinca. V jeho kancelárii viseli obrazy troch osobností, ktoré najviac uznával: československého prezidenta T.G. Masaryka, Theodora Herzela a Disraeliho. V prvých troch desaťročiach nášho smutne presláveného 20. storočia sa život Steinerovcov nijako nelíšil od života väčšiny slovenských a českých židov v medzivojnovom období. Plynul v rovnomernom meštianskom štýle, ktorého centrom bola práca a rodina. Klasický priebeh od narodenia, cez barmicva až po štúdiá a promócie, potom svadba a nie vždy bezproblémový život v zamestnaní ukončili staroba a napokon smrť. Tento dovtedy pokojný život židovskej rodiny sprvu len ohrozil a neskôr celkom vykoľajil Hitlerov nástup k moci.

Všetci židia cítili blížiacu sa katastrofu, ani jeden z nich si však nedokázal predstaviť jej rozsah. Ich osud sa definitívne spečatil vznikom samostatného slovenského vazalského štátu v roku 1939. Začalo sa prenasledovanie a obmedzovanie, „arizácia“ obchodov a ordinácií, ktorá vlastne predstavovala vyvlastňovanie, neobišla ani kníhkupectvo Steinerovcov. Neskôr nasledovali transporty do Poľska.

Väčšina členov rodiny vojnu neprežila. Iba niektorým z nich sa podarilo „zmiznúť“ u ochotných

Slovákov a koncentračné tábory prežilo iba zopár Steinerovcov. Wilhelm Steiner, ktorý ako jediný z deviatich súrodencov vojnu prežil, sa po oslobodení pokúšal znovu získať svoj majetok. Jeho snaha však narážala na absolútny neúspech. Skutočnosť, že pri sčítaní ľudu v roku 1939 uviedol ako svoju národnosť „nemeckú“, bola v tom čase neprekonateľnou prekážkou.

V rokoch, ktoré bezprostredne nasledovali po druhej svetovej vojne, väčšina československých židov pochopila, že ich budúcnosť nebude ani teraz najradostnejšia. Preto sa väčšina z dvadsiatich tisícov židov, ktorí prežili, vysťahovala v rokoch 1945-1949 do Izraela, kde našli svoj nový domov. Postupne si zakladali nové rodiny, pribudli deti a vnúčatá. Steinerovci, rovnako ako takmer väčšina prisťahovalcov zo strednej Európy, sa stali súčasťou izraelského národa. Vďaka šťastnej náhode sa vo vlastníctve rodiny podarilo nájsť dostatočné množstvo dôležitých podkladov, ktoré viedli k napísaniu tejto rodinnej ságy. Jej príbeh sa odohráva v rozpätí stopäťdesiatich rokov, teda štyroch až piatich generácií a kniha Martina Trančíka ho v sympatickej podobe predkladá za interesovanému publiku... • (skrátene)

Z nemeckého originálu preložila študentka VVS

Jana Filová

3

ANNA GREGOROVÁ

ČAS ĽUDSKÝCH ÚDELOV I SKÚŠOK CHARAKTEROV

Práca, 24. júla 1997

Prehlasujem, že vo svojom kníhkupectve v Bratislave na Ventúrskej ulici 22 nepotrebujem týchto židov: Maxa Steinera, Jozefa Steinera, Žigmunda Steinera a Viliama Steinera. Zaistením a odtransportovaním týchto židov neutrpi obchod ani slovenský štát nijakú hospodársku ujmu, lebo som si našiel náhradu v árijskej osobe pána Vilama Fábryho z Turčianskeho Sv. Martina. V podniku naďalej potrebujem dočasne (asi na jeden mesiac) Leopolda Mendlingera.

Toto vyhlásenie odovzdal dňa 12. júna 1942, teda v čase, keď sa už začali deportácie židov zo Slovenska, spisovateľ Ľudo Mistrík-Ondrejov slovenských orgánom (pravdepodobne Ústrednému

hospodárskemu úradu) a tým vlastne vydal pôvodných majiteľov kníhkupectva na deportáciu, aby sa ich definitívne zbavil.

Dokument je svedectvom doby o skúške charakterov a možno v mnohom osvetľuje aj sentimentálno-pozitívny vzťah niektorých súčasných obyvateľov SR k Tisovi a jeho slovenskému štátu, keď sa dobre žilo najmä tým, ktorí arizáciou prišli ľahko k majetku. Citovaný dokument o bezcharakternosti jedného z mnohých možno nájsť v diele Martina Trančíka Medzi starým a novým.

V knihe o ľudskom údele a osudoch ľudí na pozadí dejín sa autor snažil zobrazíť život jednej bratislavskej židovskej rodiny a pohnuté osudy jej jednotlivých členov od 18. po 20. storočie, ortodoxnosť i neortodoxnosť, atmosféru Bratislavy a možnosti života židovských rodín v nej i to, čo tomu všetkému v dejinách strednej Európy predchádzalo. V štúdiu sa venuje postaveniu židov, ich autonómnosti a spoločenskej izolácii, procesu ich akulturácie i asimilácie k meštianstvu, ale aj ich osudom na pozadí 1. svetovej vojny, diskriminácii a vyhladzovaniu v čase 2. svetovej vojny. Z dostupných zdrojov (spomienky Steinerovcov štvrtej generácie žijúcich v Izraeli, Švajčiarsku i v SR - v Bratislave), z mozaiky listov, dokumentov, prejavov a článkov v novinách, usiluje sa autor zaznamenať osudy, zvyky, myslenie, náboženské cítěnie i kultúrne povedomie jednej bratislavskej židovskej rodiny, aby tak priblížil spoločnosť i dobu, v ktorej žila.

Osobitne závažná je výpoveď o osudoch tých členov rodiny Steinerovcov, ktorí žili počas 2. svetovej vojny. Zo šesťnástich detí štvrtej generácie, päť zahynulo pri prenasledovaní židov v rokoch 1939-45, jedenásť vojnu prežilo. Obete deportácií zahynuli v čase nacistickej rasovej vyhladzovacej politiky v koncentračných táboroch Mauthausen, Osvienčim, Dachau, Bergen-Belsen, niektorí sa dožili konca vojny v Terezíne, iných ukrývali ne-židovské rodiny priamo v Bratislave, ďalší pôsobili v partizánskom hnutí. Keď sa po vojne pokúsila rodina Steinerovcov dostať naspäť svoj majetok, nebolo to také jednoduché. Arizátor Ľudo Mistrík-Ondrejov sa v posledných mesiacoch vojny pridral ku komunistom a mal tak dobré styky.

Dokument o skúške charakterov a ľudskej bezcharakternosti, ale aj o charakterných ľuďoch, ktorí židov počas 2. svetovej vojny ukrývali a neraz tak pomohli aj zachrániť, prináša dielo Martina Trančíka Medzi starým a novým, zachytávajúce históriu kníhkupectvej rodiny Steinerov-

cov v Bratislave, ktoré vyšlo v bratislavskom vydavateľstve PT. Ako autor - študent dejín národohospodárstva a občianskeho práva na univerzite v Bazileji, Ženeve a Bratislave skromne dodáva, ide o mikrohistorický pokus o zachytenie osudov jednej židovskej rodiny na Slovensku. Ide však najmä o poctivý prístup k faktom a dejinám, bez skrášľovania, či novej interpretácie, čoho sa neraz dopúšťajú aj skúsení a renomovaní historici poplatní dobe. Navyše autor pracoval s množstvom odbornej literatúry (odkazy na ňu možno nájsť priamo v jeho diele) a čitateľovi prostredníctvom slovníka hebrejských výrazov zase pomáha zorientovať sa v terminológii. Sympatická je nielen skromnosť a nevťeravosť, s akou autorsky vstupuje do zaznamenávania faktov a udalostí na pozadí dejín, ale aj jeho vďaka a tým i slušnosť voči tým, ktorí mu pomohli pri tvorbe či vydaní diela.

O čo mu v knihe ešte išlo, sám autor v závere o.i. dodáva: „Pokúsil som sa napísať dejiny troch generácií rodiny Steinerovcov. Zaujala ma najmä skutočnosť, že hoci sa Steinerovci spoločensky nesporne vyšvihli do meštianskeho stavu, ostali pritom ortodoxnou a zbožnou židovskou rodinou. Dúfam, že sa mi podarilo ukázať na príklade Sigmunda, Hermanna a Siegfrieda Steinerovcov, ako sa každá generácia pokúšala spojiť prvky moderného sekulárneho meštianstva s tradičnými formami a obsahmi židovskej religiozity.“

Táto kniha je aj o tom, čo v úvode o.i. píše Ulrike Knotz: „V strednej Európe akoby dejiny tohto končiaceho sa storočia skrývali svoje kľče a katastrofy tesnejšie pod povrchom než inde.“ Ale je aj o tom, čo o.i. dopĺňa Ján Albrecht: „Ťažké je dnes nepísať tragédiu, najmä ak pristupujeme k istej téme z našich dejín s takou vedecko-historickou akribiou ako autor tejto práce. Kde sú časy, keď sa vravievalo *difficile est satiram non scribere* (ťažké je nepísať satiru). Situácia sa do dnešných čias alebo už krátko predtým zatemnila a my sme nútení spoznávať vzostup rodiny od jednoduchých ortodoxných pomerov ešte na prelome osemnásteho a devätnásteho storočia do výšok osvietenstva a spololočného uznania, až po jej násilné vyhubenie práve cez prizmu svojvôľou zapríčinennej tragédie.“

4

PAVOL LUKÁČ

NIELEN RODINNÁ SÁGA, ALE AJ SOCIÁLNO-HISTORICKÁ ANALÝZA

Romboid, 33/1, 1998

Autor knihy Martina Trančíka si pamätám ešte zo spoločných štúdií na FFUK v Bratislave. Bola zrejme náhoda, že v roku 1992 prišli (nezávisle od seba) na katedru dejín dvaja mladí historici zo Švajčiarska, deti slovenských emigrantov z roku 1968. (V knihe na s.13 sa omylom uvádza rok 1986). Jeden z nich sa napokon stal aj mojím kolegom a spoluautorom dvoch štúdií. Druhý, spomenutý Martin Trančík, s ktorým sme sa neskôr stretli aj vo Švajčiarsku (v Zürichu a v jeho rodnom Bazileji, kde mi ukázal aj hotel, v ktorom koncipoval Theodor Herzl svoje diela), mi po čase zmizol z obzoru. O to milšie bolo moje prevzapanie, keď sa mi pripomenul knihou, ktorá mu vyšla na Slovensku, knihou o histórii bratislavskej kníhkupeckej rodiny Steinerovcov.

Trančík ju napísal po nemecky (nemčina je jeho prirodzená lingua franca) a vydavateľstvo PT ju vydalo okrem slovenského prekladu aj v nemeckom origináli *Zwischen Alt- und Neuland* (názov je alúziou na titul románu sionistického mysliteľa Theodora Herzla *Altneuland*). Už tento fakt je mimoriadne chváľiteľný, keďže práve rôzne literárne či vedecké práce viažúce sa k nášmu kultúrno-geografickému priestoru sú pre zahraničného čitateľa neprístupné už len z jazykového hľadiska. (Vydavateľstvo PT už má na svojom konte jednu po nemecky vydanú knihu. Ide o eseje nedávno zosnulej charismatickej osobnosti starej Bratislavy, muzikológa a filozofa prof. Jána Albrechta *Die Geisteswelt des Schönen*).

Trančík pristupoval k písaniu svojej mimoriadne zaujímavej knihy s dobrým vzdelanostným zázemím. V rámci štúdia dejín (Bazilej, Ženeva) sa orientoval na dejiny národohospodárstva a občianskeho práva. Jeho dobrá metodologická erudícia v oblasti *Sozialgeschichte* sa ukazuje počas čítania celej práce. Medzi Trančíkových profesorov patrilo napríklad popredný odborník na problematiku európskeho židovstva Heiko Haumann (Haumannova kniha *Dějiny východních židů* bola

nedávno vydaná v českom vydavateľstve Votobia). Napriek tomu si téma recenzovanej knihy vyžadovala netradičný prístup k spracovaniu rôznorodých faktov, a to neustále so zreteľom aj na vedecko-historickú akribiu autora.

(...) Bratislava, Pressburg, Pozsony dnes už skutočne nie je tým mestom z prelomu storočia, v ktorom koexistovali a pulzovali štyri kultúry (nemecká, maďarská, židovská a slovenská). Jeho násilné etnické vyčistenie a duchovno-ekologické znečistenie v druhej polovici tohto storočia ho zmenilo na nepoznanie. Každý, kto sa ako Trančík snaží hľadať jeho dávnu podobu, podujíma sa na akúsi kultúrno-historickú archeológiu myšlienok, znakov a symbolov doby, paradoxne nie tak dávno minulej. A práve historik so spomínanou vedeckou akribiou tu môže narážať na obmedzenia, dané vlastným záberom jeho disciplíny. Mnohokrát totiž takéto „kultúrno-archeologické“ sondy do úzkeho výseku dejín mesta či jeho štvrti, ich obyvateľov s rodinným a spoločenským zázemím v jeho každodennej podobe sa ťažšie realizujú heuristicko-výskumnou prácou historika, a sú ľahšie a možno aj pútavejšie zobrazované cez osobnú reflexiu pamätníkov (ako príklad spomeňme knihu Lea Kohúta Tu bola kedysi ulica o židovskej štvrti v Bratislave).

Pred Martinom Trančíkom však stála úloha inakšie. Antikvariát Steiner na Ventúrskej ulici, obnovený po roku 1991 a vedený pani Selmou Steinerovou a Dagmar Ložekovou, svojou atmosférou starých kníh, tlačív a grafik v mnohom ozaj pripomína archeologický úkaz zašlých čias. Len málokto si však uvedomoval (a to napriek vývesnemu štítu s letopočtom 1847), že za týmto kníhkupectvom sa skrýva celá osobná história jednej rodiny, odvíjajúca sa na pozadí dejín tohto a minulého storočia. Trančík sa bez akýchkoľvek predošlých informácií alebo väzieb pustil do náročného mapovania týchto mikrodejín. Pramennou základňou mu boli mnohokrát strohé zápisky, ktoré mali slúžiť na nikdy nerealizovaný účel napísania rodinnej kroniky, rozmanitá osobná korešpondencia členov rodiny, rôzne potvrdenky, vysvedčenia, doklady, ako aj rozhovory so žijúcimi potomkami rozvetvenej steinerovskej rodiny, za ktorými musel vycestovať až do Izraela. Tam okrem interview s Davidom Sigmundom Steinerom a Rudolfom Goldbergom absolvoval aj štúdium v Ústrednom sionistickom archíve a v archíve religiózneho sionizmu Menachema a Rachel Haglerovcov. V inštitúte Raw Kook, kde našiel

podklady nielen o sionizme, ale aj o rodine Steinerovcov. Trančík si totiž po celý čas zostavovania rodinnej mozaiky z útržkovitých faktov všíma nielen každodenné strasti, starosti či radosti rodiny, ale aj to, ako sa života rodiny dotýkali širšie spoločenské procesy ako modernizácia, sekularizácia, vznik meštianskej kultúry etc. Tieto procesy skúma na základe takých prejavov, akými sú vyrovnávanie sa s tradičnou vierou a židovskou religiozitou vôbec, výber typu vzdelania pre deti, politická orientácia a spolková angažovanosť.

Knihu robí zaujímavou práve to, ako Trančík sleduje na úzadí vývinu mikrodejín jednej židovskej rodiny v Bratislave spoločenské a čiastočne i politické makrodejiny priestoru. Keďže mapuje osudy troch generácií rodiny, počínajúc od Sigmunda Steinera (ten prišiel do Bratislavy z Kojetína na Morave a v roku 1848 si zobral vdovu, ktorá rok predtým otvorila malé kníhkupectvo na Klariskej ulici) cez Hermanna Steinera (ktorý kníhkupectvo presťahoval roku 1880 na Ventúrsku ulicu) až po tretiu generáciu, ktorej ústrednou postavou je dr. Siegfried Steiner, advokát a aktívny člen sionistickej organizácie Mizrahi. Osudy a postoje rodiny môžeme sledovať počas Rakúsko-uhorskej monarchie, 1. Československej republiky a dej knihy (i rodiny) sa završuje počas vojnového slovenského štátu. V každom období si autor všíma postoje rodiny k politickému prostrediu. Vidíme, že zatiaľ čo sa jedna generácia snaží prirodzene splynúť s prostredím monarchie (napr. keď sa tradičným židovským obradom pripája k oslavám milénária), pre ďalšiu je už masarykovská Československá republika prirodzeným demokratickým a liberálnym prostredím, v ktorom sa môže úspešne rozvíjať. Obdobie Slovenskej republiky (1939-1945) je však už pre Steinerovcov prostredie, v ktorom cítia nielen materiálne, ale i fyzické ohrozenie.

Autor mimoriadne zaujímavou metódou pátra aj po vzoroch, v ktorých Steinerovci videli pre seba istú príťažlivosť. Boli to, samozrejme, predovšetkým židovskí učenci, rabíni, ktorí svojimi myšlienkami ovplyvňovali aj ich orientáciu, no v neskoršom období 1. Československej republiky to boli i osobnosti sekulárneho života. Pre Siegfrieda Steinera, prvorepublikového advokáta boli takými osobnosťami Tomáš G. Masaryk, ktorého si židia vážili ako univerzitného profesora nielen pre jeho postoje v čase (hilsneriády), ale aj neskôr pre jeho humanistický a demokratický koncept 1. republiky, v ktorej mohli nájsť vlastnú sebarea-

lizáciu, a napokon - aj pre jeho sympatie k myšlienkam moderného sionizmu. Okrem Masaryka na Steinerovcov pôsobil aj Th. Herzl alebo britský politik židovského pôvodu Benjamin Disraeli. Samotný problém sionizmu a moderného sekularizovaného židovského nacionalizmu (s cieľom vytvoriť židovský štát v Palestíne), jeho percepcia nielen v rodine Steinerovcov, ale i v širších židovských vrstvách sú v knihe podrobne rozoberané. Autor sa pritom snaží poukázať na pluralitnú názorovú diferencovanosť židovskej obce - od ortodoxných židov až po ateistov (ku ktorým patril aj Herzl). Siegfried Steiner sa snažil o istú syntézu náboženského presvedčenia a myšlienok sionizmu.

Kniha obsahuje pútavé pasáže o komunikácii medzi deťmi a rodičmi, medzi snúbencami (napr. spor o veno a s ním súvisiaca ostrá výmena názorov). Okrem toho prináša svedectvo o verejnej zaangažovanosti Steinerovcov na mestskom živote Bratislavy, pričom z citácií z dobových nemeckých, maďarských i slovenských novín sa čitateľ dozvedá aj o skutočne oceňovanom prínose rodiny v tomto smere. Dobre použitá sociologicko-historická metodológia a inšpirácia skvelými nemeckými historikmi v oblasti sociálnych dejín mesta a meštianstva (Jürgen Kocka, Wolfgang Kaschuba), jej adekvátne využitie pri konkrétnom historickom materiáli, viažúcom sa k nášmu prostrediu, spôsobuje to, že kniha má význam nielen ako netradičná kronika či sága jednej bratislavskej rodiny, ale aj ako analýza sociálneho vývinu a vzostupu obyvateľstva v čase modernej urbanizácie. Napokon, tento fenomén sa čoraz častejšie dostáva aj do pozornosti domácej historiografie - či už ide o kvalitné, ale, bohužiaľ, menej známe štúdie o modernom meštianstve historičky Eleny Mannovej, alebo o pripravovanú knihu o modernom vývine slovenského mesta z pera Ľubomíra Liptáka. Pozornosť tejto problematike, t.j. fenoménu slovenského mesta, systematicky venuje aj nový kriticko-spoločenský mesačník OS.

Záverečné pasáže knihy už naberajú tragický nádych osudu jej protagonistov. Obdobie Slovenskej republiky s jej antisemitskými prejavmi a perzekúciou židovského obyvateľstva môžeme opäť sledovať cez osobný život rodiny Steinerovcov. Kníhkupectvo arizoval známy slovenský spisovateľ Ludo Mistrík-Ondrejov. Ten v júni 1942 adresuje slovenským úradom list nasledujúceho znenia: (*pozri recenziu* ⑤ *Anny Gregorovej s. 69*)

Za týmto listom môžeme uviesť už len smutný zoznam mien: Reline Steinerová, Siegfried Steiner, jeho manželka Serene, synovia Jakob a Hermann Steiner, Max Steiner, Józsi Steiner, jeho žena Margit, Leopold Mendlinger, Moritz Steiner. Všetkých stihol osud transportácií. Smer: Osvienčim, Treblinka, Majdanek - bez návratu. O štvrtrej, povojnovej roztrúsenej generácii rodiny pridáva informáciu už len dnešná spolumajiteľka anikvariátu pani Selma Steinerová. (...)

Na záver už musím len dodať, že vydavateľstvo PT ponúklo nielen zaujímavý knižný titul, ale ponúklo ho aj v mimoriadne príťažlivej a esteticknej knižnej forme. Kniha má pútavý obal, dopĺňa ju bohatý výber rodinných fotografií a kópií dokumentov ako aj veľmi praktický slovník používajúcich hebrejských výrazov. • (*skrátene*)

5

PETER SALNER

Písané pre K&K, 1998

Pri úvahách o tom, ako napísať recenziu tejto knihy sa mi v mysli neodbytné vynára známa anekdota o pohári vody. Je poloprázdny, alebo dopoly plný?

Takto rozporuplne by sa dali zhrnúť výsledky viacerých neformálnych (odborných aj laických) debát na danú tému. V súvislosti s Trančíkovým dielom som mal možnosť vypočuť si široké spektrum názorov. Hodnotiacia škála kolísala od negatívnych kritik až po nadšené ohlasy. Moji historickí známi s dávkou dešpektu konštatovali nadbytok deskripcie, nedostatky v metodológii a teórii. Milovníci starej Bratislavy s nostalgickým potešením privítali ďalší kameň do mozaiky poznania stratenej minulosti ich mesta. Židovská spoločnosť reagovala s radosťou, ktorá u členov Steinerovskej rodiny prerastala až do eufórie. Vari najlepšie ju vyjadrili záverečné slová z pera Selmy Steinerovej. Podľa nej autor predstavil predchádzajúce generácie rodiny „... s toľkou akribiou a porozumením, s vedeckou presnosťou a láskavosťou, až sa človeku zdá, že aj on je Steiner“ (s. 228).

Všetky uvedené roviny (odborná, bratislavská, židovská) sú mi profesionálne aj osobne blízke. Nedovolím si polemizovať s vyššie spomenutými kritickými hlasmi historikov, v prvom rade som však vnímal knihu Martina Trančíka z pohľadu et-

nológa. (Neviem, či si môžem dovoliť verejne priznať, ale vyššie spomenuté nedostatky sa z tohto hľadiska javia skôr ako pozitíva. Pokus, hoci aj popisný, zrekonštruovať priame dopady veľkých dejín na príklade osudov niekoľkých generácií jednej rodiny prináša totiž to, čo nám pre etnologickú rekonštrukciu nedávnej minulosti chýba najviac, totiž materiál). Kladné hodnotenie podporuje aj skutočnosť, že autor okrem tradičných historických postupov využil aj metódy a techniky etnologického výskumu, najmä rozhovor s informátormi. Prístup ku korešpondencii rodiny je ďalším pozitívnym prvkom, ktorý stupňuje atmosféru autenticity a zasvätenosti. Keď pre nič iné, tak z čisto utilitaristického hľadiska dosiahnutý výsledok zodpovedá mojim kritériám. Mikrohistorický pokus určitým spôsobom evokuje predstavu cestopisu, v ktorom autor približuje čitateľom to, čo spoznáva počas svojej púte (aspoň preňho) neznámymi svetmi. Sumarizuje putovanie Steinerovskej rodiny z ortodoxného židovstva cez meniacu sa Bratislavu do nepríjemnej a neistej súčasnosti. Ľudia a časy sa menia, podstata však ostáva: Steinerovci, židovstvo, Bratislava...

Práca obsahuje konkrétne údaje o dobovom meste, najmä o židovskej zložke jej obyvateľstva. Zaujímavé sú informácie o prvých kontaktoch (a konfliktoch) židovstva s meštianstvom, do ktorého napokon úspešne vplynulo, o sporoch medzi ortodoxným židovstvom a modernizujúcim sa okolím, o namáhavom hľadaní optimálneho kompromisu v boji medzi starým a novým (ktoré sľubuje už podtitul diela). V tomto smere sa ako príklad najčastejšie uvádza konečný výsledok celého procesu, teda úspešná akulturácia, ktorá vyvrcholila v období 1. ČSR. Trančík však oboznamuje čitateľa nielen s happy endom, ale aj s komplikovanými začiatkami vzájomných vzťahov. (Pozoruhodné údaje zaradil najmä do kapitoly *Dejisko udalostí: Bratislava a židovská obec*, s. 35-37. Reakcie tradicionalistov na vznik modernej židovskej školy sú z dnešného pohľadu len ťažko pochopiteľné). Najmä nežidovským čitateľom môžu k hlbšiemu porozumeniu problematiky napomôcť (možno až príliš stručné a často zjednodušené) úvahy o sionizme v bratislavskom prostredí a o jeho duchovnom otcovi Th. Herzlovi.

Pre mňa osobitne zaujímavé je úsilie Martina Trančíka uskutočniť psychologickú sondu do myslenia Siegfrieda Steinera. Analyzuje jeho príklon k štyrom významným dobovým osobnos-

tiam, ktoré zdanlivo akoby spolu nesúviseli. Terčom jeho obdivu boli československý prezident Tomáš G. Masaryk, anglický politik židovského pôvodu Benjamin Disraeli, ortodoxný rabin Abraham I. Kook a zakladateľ sionistického hnutia Theodor Herzl. Tento štvorlístok spája zdanlivo nezlučiteľné: progres s tradičnou vierou, sionizmus s pozitívnym vzťahom k životu v Československu, pokrsteného žida Disraeliho so zbožným rabinom Kookom. Rozpor je však len zdanlivý. Zodpovedá psychologickým poznatkom, že každý človek je členom viacerých skupín, pričom jeho členstvo v nich môže niekedy byť vo vzájomnom rozpore. Dôležitá je však iná skutočnosť. Siegfried Steiner v tom evidentne necítil rozpor, nelavíroval medzi spomenutými autoritami. Naopak. Ich hodnoty tvorili integrálnu súčasť jeho osobnosti.

Ako teda zhodnotiť výsledok Trančíkovej práce? Má plusy aj mínusy, ale myslím, že odbornej aj laickej verejnosti priniesol v konečnom dôsledku viac radosti než smútku a problémom. V meradle úvodnej anekdoty možno zhrnúť, že pohár je do štvrtiny prázdny...

Antikvariát Steiner v roku 1996